

El rei En Jaume, «el rei d'en temps primer»

ANTONI MAS I FORNERS

«I el rei en Jaume, espasada va i espasada ve, a dreta i a esquerra; i caps de moro a l'aire, i cossos xapats en creu, i sang per llarg que brufava aquelles penyes i s'herba que s'hi congriava, que encara n'està clapada.»

(Fragment de la rondalla *De com el rei en Jaume va prendre es castell d'Alaró*, recollida per mossèn Antoni Maria Alcover.)

Quan qui escriu aqueixes planes era infant, a la part forana de Mallorca hi havia quatre reis. D'una part, n'hi havia tres que sempre anaven plegats, que compareixien a la primeria de gener i que repartien juguetes a l'al·lotgea que posava faves a la finestra. Tot-hom els deia simplement *els Reis*, fora cap afegitó que fes referència al seu origen *oriental* o al seu caràcter màgic. I, d'altra part, n'hi havia un altre, un rei d'en temps primer, que pel nom –Jaume– i pel tractament –En, que nosaltres confoníem amb l'article personal– ens resultava forçosament familiar. Dels tres primers en sabíem poca cosa, tret del que ens deien a *catecismo* i del que recordàvem per la pràctica apresada en pocs anys: que anaven a adorar el Bon Jesús i que llavors ens repartien aquelles juguetes que dúiem tan endarrer. De l'altre, del rei En Jaume, n'haviem sentir a dir més coses, que ens contaven els nostres vells (pares, padrins, bloncos...), els tets, la gent granada en general i que també ens contàvem nosaltres mateixos. Al cap i a la fi, el rei En Jaume era un personatge fascinant per a la ment d'un infant: era pràcticament invencible, feia trossos els moros com si fossin caramutxes i tenia un cavall que no sabíem cert si era que volava o si era que pegava bots que feien quilòmetres de llargària.

De més a més, era rei. Rei de Mallorca. I a nosaltres, que ens havien ensenyat a ser tan espanyols, mai de mai ens va passar pel cap demanar o demanar-nos com podia ser que Mallorca hagués tingut mai un rei si només era un tros de *provincia*. Record, fins i tot, qualche discussió –poques, si he de dir ver, però n'hi hagué– de a veure qui era més fort: si el rei En Jaume o el *capitán Trueno*, o el *guerrero del Antifaz* (i jo –ai!– anava amb el *Guerrero...*). Nosaltres, que no érem conscients de les implicacions ideològiques d'aqueixes disputes infantils, no hi insistíem gaire, i oblidàrem definitivament aqueixa i altres qüestions tant o més transcendents –per exemple, si havien de guanyar els *indios* o els *pistoleros*– quan la televisió es va omplir dels robots d'una sèrie japonesa.

A hores d'ara, i amb la perspectiva que imposen sense voler-ho un bon esplet d'anys, encara em resulta sorprenent que el rei En Jaume arribàs a la segona meitat del segle xx com una figura –i de les més vitenques– d'allò que en solen dir la cultura popular. Recordat en contarelles, molt sovint associades a topònims, i convertit en personatge de rondalles que s'aprenien escoltant. I això darrer no és poca cosa en un país que ha oblidat –o ho ha hagut de fer, empès per l'autocensura o per la força– personatges i fets més recents com, per posar-ne un cas, la Revolta Forana o la Germania. Personalment, pens que la vivacitat del record del rei En Jaume té a veure amb el caràcter de pare fundador –o de mite fundacional, si tant voleu– que li han atorgat els mallorquins durant més de set-cents anys. No debades era el rei que «va treure defora es moros», una ex-

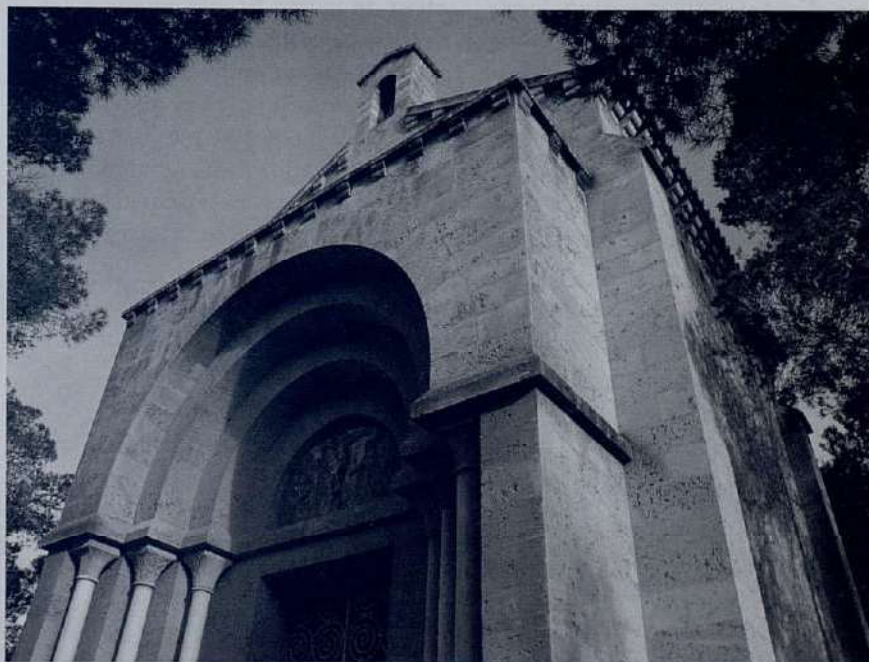

pulsió que no era objecte de justificacions morals, sinó que, just al contrari, era considerada com un destí natural que precedia necessàriament l'arribada dels (actuals) mallorquins i el naixement de la Mallorca contemporània (o, si hem de ser exactes, de la societat preturística).

Les diferents tradicions referides al rei En Jaume s'encarregaven de recordar que la societat mallorquina havia aparegut després de la destrucció d'una altra —la dels *moros*—, que els mallorquins eren fills —per així dir-ho— de la Conquesta i que tot plegat era conseqüència dels *fets* d'aquell rei amb aquell nom i aquell tractament que ens pareixien tan familiars. És clar que, a tot això, hi contribuï que el record d'aquell rei i d'aquell fet —la Conquesta— fos cada any el motiu i la finalitat de la festa de l'Estandard, i que, almanco fins al segle XVIII, l'exaltació d'aquell rei —el primer rei de Mallorca— fos permesa i, ben sovint, impulsada en altres àmbits per les autoritats, els lletraferits i cronistes de la institució que havia creat Jaume I. Entre altres coses, perquè aquell record justificava l'existència del Regne i, per això mateix, de les autoritats mateixes. Posteriorment, a mesura que la vida intel·lectual i política de Mallorca s'espanyolitzava —i els llibres s'omplien de referents castellans, de *Cids*, *Alfonsos*, *Carlos* y *Felipes*—, el rei En Jaume passà a ser progressivament una figura menor de la història —que ara ho era d'*Espanya*—, i una espècie d'apèndix, generalment prescindible i part damunt tot aragonès, de

les gestes glorioses i triomfants de la monarquia castellana. A partir del segle XIX, dels temps del Romanticisme, la Renaixença i del Regionalisme, el record i la coneixença de la figura del rei En Jaume rebé una nova embranzida, que ha arribat pràcticament als nostres dies, i no únicament a Mallorca, sinó a tots els països —Catalans o no— de l'antiga Corona d'Aragó. I no en fou només el record, sinó també la reivindicació o el qüestionament de les seves accions, sempre segons la ideologia de qui les duia terme i de la transcendència que tingueren o que els era suposada. Per exemple, a l'Aragó estant, li retreien el destí de València, convertida en Regne independent i, just a l'enrevés, a Catalunya, era Ferran Soldevila que objectava que el «seu gran error polític fou no haver constituït, amb les

terres per ell integrades, un regne de Catalunya»; del mateix rei que es deia que amb ell «casi llegó á su colmo la preponderancia de la nación aragonesa», també se n'afirmava (Marià Aguiló *dixit*) que era el «pare i casi fundador de la nacionalitat catalana». I, com no podia ser d'altra manera, va ser vist també un com rei cristià i —el que n'és pràcticament sinònim— reconqueridor, que «con fe más ardorosa que su sangre juvenil, lanzóse [...] á las más heroicas empresas, para revindicar los derechos de la Religión y de la Patria, hollados por la morisma con oprobio de la gente hispana». I, almanco de vegades, el regionalisme més o manco catalanista i l'espanyolisme es donaven la mà, com en aqueix text de Joan Alcover de 1908, tot celebrant el set-centè aniversari del naixement del monarca:

EL MIRALL

amb el suport de

**Generalitat
de Catalunya**

«El rey En Jaume [...] La familiar llaneza de este nombre, lo dice todo. De niños aprendimos á balbucearlo, y de viejos unge nuestros labios con la dulzura láctea de la materna lengua. No es un Rey, es el Rey por antonomasia; es el huésped de todos los hogares; y los héroes coronados, engendros de la musa ingenua, toman su fisonomía. [...] Él es, ante todo, el nexo de los pueblos dispersos de la familia; la imagen que, al reflejarse en la conciencia colectiva, da fe de esa conciencia, como el reflejo del sol denuncia el agua inmóvil en el fondo del abismo. Él amó y glorificó su lengua, que es la nuestra, único resto vivo que nos queda de su ideal imperio. [...] Don Jaime no es una gloria muerta. Si lo fuera, no valdría la pena de dar la nota aguda del entusiasmo para asociar al pueblo á nuestros homenajes, ni de echar las campanas al vuelo en todos los territorios de la antigua federación catalano-aragonesa. D. Jaime es una síntesis animada; es una afirmación de unidad: unidad de raíz, unidad de verbo, unidad de espíritu, unidad de substancia. Hay quien le saluda por grande; nosotros le abrazaremos por grande y por nuestro, con amor avaricioso. Nosotros removemos las cenizas del héroe, todavía calientes, con la esperanza de que el calor prenda y se

propague, y acelerando el latido de su pueblo, contribuya á reanimar las energías de la madre España.» Vet-ho ací: són paraules d'un dels capparets de les lletres catalanes.

No ha estat fins a dates molt –massa!– recents que s'ha començat a plantejar que, efectivament, les conquestes de Jaume I significaren l'aparició de les actuals societats catalanòfones de Mallorca i de València, però resulta tan cert com l'anterior que suposaren la destrucció –a la curta i de cop, com a Mallorca, o a la llarga i després de segles de segregació i deportacions, com a València– de les societats, indígenes i andalusines, de Mayurqa i de Balansiya. Els vençuts, els desapareguts, fins aleshores havien interessat a molt poca gent. Això darrer fa venir al cap, irremeiablement, una qüestió: té sentit, ací i ara, a la darreria de l'any 2008, celebrar el naixement de Jaume I i, per extensió, les seves conquestes? A parer meu, allò que pertoca no és celebrar-ho, sinó commemorar –que és el mateix que fer o tenir present– que les actuals societats mallorquina i valenciana varen néixer com a conseqüència directa de les conquestes destructives

de Jaume I. D'un rei que, també cal dir-ho, actuava d'acord amb els paràmetres ideològics dels monarques cristians i feudals del seu temps (i alerta: això no equival a justificar-ne les actuacions, sinó a entendre per què i de quina manera es produïren). Agradi o no, d'aqueixa manera, traumàtica i sanguinària, destruint la societat indígena, varen néixer dos pobles (el mallorquí i el valencià), formats bàsicament a partir de les migracions de colons, d'origen majoritàriament català, que convertiren la seva llengua i la seva cultura en les socialment majoritàries de les dues noves societats. Les conquestes i les colonitzacions de Mallorca i de València significaren tant l'una cosa com l'altra. Personalment, pens que pertoca tenir-ho clar i ben present: fer-ho no és creure en mites, sinó conèixer quin és l'origen directe del nostre país. No recordar-ho ni tenir-ho present, cercar commemoracions més dolces i políticament correctes i fugir d'aquests episodis traumàtics, que és el que proposa segons qui, no seria també perdre la perspectiva i la memòria històrica?

***Antoni Mas és professor de la Universitat de les Illes Balears.**

LIBRES DE TOTS
ELS PAÏSOS
CATALANS

⌘

LIBRES INFANTILS
I JUGUETES

⌘

LIBRES DE TEXT

⌘

DISCOS I CASSSETTES

⌘

SERVEI
DE LLIBRES
ESTRANGERS

**Libreria
Quart
Creixent**

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. i Fax 971 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)
quart_creixent@palma.infotelecom.es

BONES FESTES

XISCO
arts
gràfiques

C/. Del Baix Riera 1 - a - Palma

Tel. / Fax: 971 47 57 54